

SIORAN

razgovori

sa

FRANSOA BONDIJEM, FERNANDOM SAVATEROM, HELGOM PERC,
ŽAN-FRANSOA DIVALOM, LEOM ŽILEOM, LUISOM HORHEOM
HALFENOM, VERENOM FON DER HAJDEN-RINČ, J. L. ALMIROM,
LEOM VERĐINE, GERDOM BERGFLITOM, ESTER SELIGSON, FRICOM
J. RADACOM, FRANSOA FEJTOOM, BENŽAMENOM IVRIJEM,
GABRIJELOM LIČEANUOM, B. A. LEVIJA, GEORGOM KARPATOM
FOKEOM, BRANKOM BOGAVAC LEKONT, MIŠELOM ŽAKOBOM

S francuskog preveo

Stanko Džeferdanović

Beograd, 2010
DERETA

RAZGOVOR SA FRANSOA BONDIJEM

Fransoa Bondi: Kako ste dobili ovaj stan na šestom spratu, odakle se pruža veličanstven pogled na krovove Latinskog kvarta?

Sioran: Zahvaljujući književnom snobizmu. Već odavno mi je bilo dosta moje hotelske sobe u ulici Rasin i zatražio sam od jedne gospođe agenta za nekretnine da mi pronade nešto, ali mi nije ništa pokazala. Tada sam joj poslao jednu knjigu koju sam upravo bio objavio, sa posvetom. Posle dva dana dovela me je ovde, gde je kirija – verovali ili ne – skoro sto franaka, što odgovara mojim sredstvima za život. Tako je to s posvetama autora. Dosadna mi je seansa potpisivanja kod *Galimara* svaki put kada se neka knjiga pojavi, i jedanput sam propustio da potpišem polovinu moga kontingenta knjiga. Nikada nisam imao tako lošu kritiku. To je ritual i obaveza. Čak ni Beket tome ne može umaći. Džojns nikada nije mogao to da shvati. Kazali su mu da u Parizu kritičar uvek očekuje pismo zahvalnosti autora kada ovaj o njemu napiše nešto dobro. Jedanput je prihvatio da kritičaru koji je napisao jednu značajnu studiju o njemu pošalje vizitkartu s pozdravima. No, ovome se to učinilo suviše šturo i više nikada ništa nije napisao o Džojnsu.

F. B.: Počnimo s Rumunijom. Odrasli ste u Transilvaniji, studirali u Bukureštu, i tu ste prvi put objavili svoja dela. Da li je

od tog trenutka, kao i kod svih rumunskih intelektualaca od Care do Joneska, vaš pogled bio uperen prema Parizu?

S.: Ni najmanje. U to vreme u frankofiliji Rumuna je bilo nečeg grotesknog. Za vreme Prvog svetskog rata jedan ministar je, da bi opravdao ulazak njegove zemlje u rat, vrlo ozbiljno izjavio: „Nije važno ako Rumunija nestane. Ali Francuska ne sme da propadne.“ Sećam se jednog francuskog časopisa o ustavnom pravu, koji je tada u Rumuniji izlazio u 1.200 primeraka, a danas prodaje samo po primerak svakog broja. Imao sam izuzetnog profesora filozofije, Todora Vijanua (umro je pre nekoliko godina, u vreme kada je predstavljao Rumuniju u Unesku), a posebno sam čitao nemačke filozofe i estetičare Georga Simela, Velflina, Foringera. Za mene je Georg Simel ostao jedan od najvećih. Ni Ernst Bloh, ni Đerđ Lukač nisu dovoljno uvideli šta mu duguju. Njegova životna saputnica, sa kojom je imao dete, bila se sakrila za vreme Trećeg rajha. Ironijom sudbine, uhvaćena je i deportovana pred sam kraj rata, kada je htela da pređe u Švajcarsku.

F. B.: Je li bilo u to vreme u Bukureštu mnogo onih koji su izabrali da studiraju estetiku?

S.: Na hiljade. Država je htela brzo da formira sloj intelektualaca, pa je u Bukureštu bilo pedeset hiljada studenata. Oni su se sa svojim diplomama vraćali u sela ne želeći više da prljaju ruke, pa su propadali u dosadi i beznađu. Ogromno rumunsko nezadovoljstvo je bilo kao jedan veoma loš Čehov. Osim Nemaca, čitao sam i ruske spiritualiste kao što je Lav Čestov. Za sve one koji su živeli u Transilvaniji to je uvek bio svet carske monarhije koju ni danas nisu zaboravili, bilo tu, ili u Jugoslaviji. Čak sam slušao komuniste koji su sa uzbuđenjem govorili o caru Franji Josifu. Moj otac je bio pop – za rumunske intelektualce u mađarskoj Transilvaniji nije bilo drugog posla. I danas možete zapaziti da su brojni rumunski intelektualci popovski sinovi. Moji roditelji su jedno vreme pohađali mađarske osnovne škole, i događalo im se da među sobom govore mađarski. Za vreme rata oni su kao Rumuni bili premešteni, otac u Sopron (Odenburg), a majka u Kluž (Klausen-

burg). Moj otac je najpre bio pop u jednom selu u Karpatima, a zatim sveštenik u Hermanštat.

F. B.: Vaša lična naklonost prema misticizmu, vaša mržnja prema svetu, da li to potiče od pravoslavne tradicije?

S.: To bi se pre moglo povezati s gnostičkom sektom bogumila, katarskih predaka, čiji je uticaj posebno bio veliki u Bugarskoj. U detinjstvu sam bio žestoki ateista, pa i to je malo reći. Kada bi se izgovarala molitva za ručkom, ja bih odmah ustajao od stola i izlazio. Međutim, video sam sebe kao veoma bliskog dubokom verovanju rumunskog naroda prema kojem su stvaranje i greh jedna ista stvar. U velikom delu balkanske kulture stvaranje je neprestano optuživano. Šta je grčka tragedija do neprestano jadikovanje hora, odnosno naroda, nad sudbinom? Uostalom, Dionis je poticao iz Trakije.

F. B.: To je čudno: vaša dela su duboko pesimistička, ali im je stil veseo, živahan, pun jetkog humora. U razgovoru, takođe, vaše ideje ulivaju strah, ali je ton pun duha, ohrabrujući. Kako objašnjavate taj kontrast?

S.: To mora da sam nasledio od svojih roditelja, koji su imali potpuno suprotne temperamente. Nikada nisam mogao da pišem drugačije osim u *melanholiji* besanih noći, a tokom sedam godina jedva da sam spavao. Potrebna mi je ta *melanholija*, pa i danas pre nego što počnem da pišem, ja stavim jednu ploču sa mađarskom ciganskom muzikom. Istovremeno sam imao jaku vitalnost, koju sam sačuvao i koju okrećem protiv nje same. Nije reč da budeš više ili manje utučen, treba biti melanholičan do krajnosti, izuzetno tužan. Tek tada dolazi do jedne spasonosne biološke reakcije. Između užasa i ekstaze, ja praktikujem aktivnu tugu. Dugo sam smatrao da je Kafka deprimirajući.

F. B.: Volite li da pišete?

S.: Mrzim to, i vrlo sam malo napisao. Najveći deo vremena ne radim ništa. Ja sam najbesposleniji čovek u Parizu. Jedino prostitutka bez klijenata manje radi od mene.

F. B.: Od čega živite?

S.: Sa četrdeset godina još sam bio upisan na Sorbonu, jeo sam u studentskoj menzi i nadao se da će to trajati do kraja života. A onda je došao jedan zakon koji zabranjuje upis posle dvadeset sedme godine, i koji me je isterao iz raja. Kada sam stigao u Pariz, obavezao sam se kod Francuskog instituta da napišem jednu tezu, za koju sam čak bio dostavio i temu – nešto o Ničeovoj etici – ali uopšte nisam nameravao da je pišem. Umesto toga, obilazio sam Francusku biciklom. Konačno su mi ostavili stipendiju, jer su smatrali da običi Francusku na taj način nije bez zasluge. Ali, mnogo čitam i neprestano ponovo pročitavam. Pročitao sam celog Dostojevskog pet ili šest puta. Ne bi trebalo pisati o onome što niste ponovo pročitali. U Francuskoj postoji ritual „godišnje knjige“. Treba svake godine napisati knjigu, inače „vas zaborave“. To je obavezan čin prisustva. Treba samo da izračunate. Ako autor ima osamdeset godina, znate da je objavio šezdeset knjiga. Kakvu su sreću imali Marko Aurelije i autor *Imitacije* da im je bila dovoljna samo jedna.

F. B.: Kako ste počeli?

S.: S jednom knjigom koja se pojavila u Bukureštu 1933: *Na vrhovima očaja*, koja sadrži sve što će doći kasnije. To je moja najfilozofskija knjiga.

F. B.: Šta se desilo sa Gvozdenom gardom, rumunskom varijantom fašizma? Priča se da ste im bili naklonjeni.

S.: Gvozdena garda, kojoj uostalom nisam nikada pripadao, bila je obična pojava. Njen šef Kodreanu u stvari je bio Sloven, koji je više podsećao na nekog ukrajinskog armijskog generala. Većinu komandosa Garde sačinjavali su Makedonci izbeglice: posmatrano uopšteno, ona je nosila obeležje naroda koji okružuju Rumuniju. Kao što se za kancer kaže da nije *jedna* bolest već skup bolesti, Gvozdena garda je bila skup pokreta i pre jedna mahnita sekta nego partija. Tu se manje govorilo o nacionalnoj *obnovi* nego o dražima smrti. Rumuni su uglavnom skeptici i ne očekuju mnogo od

sudbine. Zbog toga je većina intelektualaca prezirala Gardu, ali se na psihološkom planu dešavalo drugačije. Postoji jedna vrsta ludosti kod tog duboko fatalističkog naroda. Intelektualci koje sam malopre pominjao, sa svojim diplomama u selima gde su se do smrti dosađivali, dobrovoljno su pristupali u njene redove. Gvozdena garda je važila za jednu vrstu leka za sva zla, uključujući dosadu, pa čak i triper. Ta naklonost prema ekstremnostima mogla je takođe da privuče dosta ljudi ka komunizmu, ali je on tada jedva postojao, i nije imao šta da ponudi. Na sebi sam u to vreme iskusio kako bez i najmanjeg ubeđenja čovek može da se prepusti zanosu. To je stanje koje sam kasnije često posmatrao, ne samo kod ljudi od dvadeset godina, ne samo onih kojima sam tada pripadao, već nažalost i kod šezdesetogodišnjaka. Dobro sam se iz toga izvukao.

F. B.: Često vas smatraju *reakcionarom*?

S.: Branim se od toga. Mnogo sam iznad toga. Anri Tomas mi je jednom rekao: „Vi ste protiv svega što se dogodilo posle 1920“, a ja sam mu odgovorio: „Ne, od Adama!“

F. B.: Kakvi su danas vaši odnosi s Rumunijom?

S.: Sa smrću Staljina svi su doživeli olakšanje, jedino sam ja uzdisao: „Sada će se zavesa podići i svi Rumuni će se vratiti.“ I to se upravo i dogodilo. Odjednom su kod mene počeli da dolaze najdalji rođaci i drugovi iz škole, koji su mi satima pričali priče o susedima i ne znam šta sve još. Među njima je bio i jedan lekar koga sam poznavao još iz škole, i jednog dana sam se razbesneo i rekao mu da me ostavi na miru. Tada mi je kazao: „Ti ne znaš da se moždane ćelije nikada ne regenerišu i da ih treba štedeti?“ To me je smirilo i nastavili smo da razgovaramo. Imao sam jednog bliskog prijatelja, koji je bio komunistički rukovodilac. Tada sam mu savetovao da ostane ovde. Na ulici mi je kazao: „Niko nije prorok van svoje zemlje“, i vratio se. Posle toga je proveo osamnaest godina u logoru zbog devijantnosti. Uspeo je da sačuva razum razmišljajući o matematičkim problemima. Danas je slobodan i prima državnu penziju.

F. B.: Vi ste protiv istorije, ali vas fasciniraju istorijski problemi.

S.: Posmatram prasak istorije. Mi danas živimo u postistorijskom vremenu, kao što postoji i posthrišćanstvo. Teolog Pol Tilik, koji je napustio Nemačku 1934, počeo je da govori u Sjedinjenim Državama o posthrišćanstvu, i to nije nikoga šokiralo. O tome se govori čak i sa propovedaonice. No, on je zatim počeo da se bori protiv ideje progresa, i tu su se svi duhovi šokirali. To je bilo jedino pravo skrnavljenje. Ali danas više ne. Mi prisustvujemo rušenju ideje o progresu. Čak su se i pesimisti toga vremena, kao Eduard fon Hartman, vezivali za ideju o progresu. Njihove ideje su za njih predstavljale napredak misli. Međutim, danas je ta ideja kompromitovana u potpuno drugom smislu. Nekada se živelo sa sigurnošću u budućnost čovečanstva. Sada to nije slučaj. Kada se govori o budućnosti, često se dodaje: „Ako u ovom trenutku još uvek ima ljudi.“ Nekada je kraj čovečanstva imao eshatološki smisao, bio je povezan s idejom o spasu; danas ga smatraju činjenicom, bez religiozne konotacije, postao je deo predviđanja. Zna se da se to može završiti. Od tog trenutka postoji nešto trulo u ideji o progresu. Ništa više nije kao pre, a još za našeg života videćemo kako će kod čoveka nastupiti nečuvvena, nezamisliva promena. Hrišćanstvo propada, ali i istorija. Čovečanstvo je krenulo lošim putem. Zar nije nepodnošljiva ova vreva ljudi, koji zauzimaju mesto svih drugih vrsta? Na kraju ćemo postati jedna jedina metropola, univerzalno groblje Per-Lašez. Čovek prlja i uništava sve što ga okružuje, a i sam će kroz pedeset godina biti teško pogođen.

F. B.: U kojoj se tradicionalnoj ličnosti prepoznajete?

S.: Ličnost Bude bi mi bila najbliža. On je shvatio pravi problem. Ali suviše sam temperamentan da bih dogurao do kraja na njegov način. Uvek će postojati sukob između onoga što znam i onoga što osećam.

F. B.: Niste nikada pokušali, kao vaš prijatelj Jonesko, da te sukobe postavite na scenu?

S.: Nemoguće. Moja misao se ne stvara kao proces već kao rezultat, ostatak. To je ono što ostaje posle vrenja, otpaci, talog.

Razgovor je objavljen u delu Fransoa Bondija, *Razgovori sa Džejmsom Boldvinom, Karlom Burkartom, Meri Makarti, E. M. Sioranom, Vitoldom Gombrovićem, Eženom Joneskom, Karlom Jaspersom, Hansom Majerom, S. Mrožekom, N. Sarot, I. Siloneom, Žanom Starobinskim*, Europa Verlag, Beč, 1970.

S nemačkog preveo Žan Lone.

RAZGOVOR SA FERNANDOM SAVATEROM

Sioran: Ako dobro razumem, pitate me zašto jednostavno nisam izabrao ćutanje umesto što obigravam oko njega, i prebacujete mi da se rasplinjavam u jadikovkama, dok bi bilo bolje da ćutim. Za početak, nemaju svi sreću da umru mladi. Moja prva knjiga, napisao sam je na rumunskom kada mi je bila dvadeset i jedna godina, obećavši sebi da više ništa neću napisati. Zatim sam napisao još jednu, uz isto obećanje. Komedija se ponavljala više od četrdeset godina. Zašto? Zato što mi je pisanje, ma koliko bilo malo, pomoglo da sastavljam godinu sa godinom, jer *ispoljene* opsesije ostaju oslabljene i delom savladane. Siguran sam, da nisam garavio papir, da bih se odavno ubio. Pisati predstavlja izvanredno olakšanje. Objavljivati takođe. To će vam izgledati smešno, a ipak je istina. Jer, knjiga je vaš život, ili deo vašeg života, koji vas *otvara prema spoljnom svetu*. U njoj se istovremeno oslobađamo svega što volimo, a posebno svega što ne volimo. Ići ću još dalje: da nisam pisao, mogao sam postati ubica. Izražavanje je oslobađanje. Savetujem vam da probate sledeću vežbu: kada nekoga mrzite, kada imate želju da ga likvidirate, uzmite komad papira i napišite da je X svinja, bandit, gad, čudovište. Odmah ćete shvatiti da ga manje mrzite. Što se mene tiče, to je tačno ono što sam radio. Pisao sam da bih psovao život, da bih psovao sebe. Rezultat? Bolje sam podnosio sebe i bolje sam podnosio život.

Fernando Savater: Siorane, šta biste mogli dodati tome?

S.: Stvarno, ne bih mogao da kažem ništa više... Ili možda da kažem nešto! U stvari, to je pitanje *vitalnosti*. Da bi bilo jasno, moram da govorim o svom poreklu. U meni ima mnogo seljačkog; moj otac je bio seoski pop, rođen sam u planinama, na Karpatima, u vrlo primitivnoj sredini. To je zaista bilo divlje selo, gde su ljudi mnogo radili čitave nedelje, da bi zatim proćerdali platu za jednu noć, pijući kao smukovi. Bio sam dosta snažan mladić. Sve što je u meni sada bolešljivo, tada je bilo vrlo snažno! Sigurno vas interesuje da znate da je u to vreme moja najveća ambicija bila da budem najbolji igrač klikera. Igrao sam ih, sa dvanaest i trinaest godina, sa seljacima za novac ili pivo. Provodio sam nedelju igrajući protiv njih, i često mi se dešavalo da ih pobedim, iako su bili jači od mene, zato što sam, pošto nisam imao šta da radim, provodio čitavu nedelju u vežbanju...

RUMUNIJA

F. S.: Jeste li imali srećno detinjstvo?

S.: To je veoma značajno: ne poznajem nijedan slučaj srećnijeg detinjstva od svog. Živeo sam u blizini Karpata, igrajući se po poljima i planinama, bez obaveza i zadataka. To je bilo *izvanredno* srećno detinjstvo. Kasnije, u razgovoru s ljudima, nisam našao ništa slično. Voleo bih da nikada nisam napustio to selo; ne mogu da zaboravim dan kada su me moji roditelji naterali da uđem u jedna kola da bi me odvezli u gimnaziju, u grad. To je bio kraj moga sna, propast moga sveta.

F. S.: Čega se, pre svega, sećate iz Rumunije?

S.: Ono što sam najviše voleo u Rumuniji bila je njena izuzetno primitivna strana. Bilo je, naravno, civilizovanih ljudi, ali ja sam izuzetno voleo nepismene, analfabete... Do svoje dvadesete godine nisam ništa toliko voleo koliko da odem iz Sibijua u planine i da razgovaram s čobanima, s potpuno nepismenim seljacima. Provodio sam vreme ćaskajući i pijući s njima. Mislim da

jedan Španac može da razume tu primitivnu stranu, vrlo primitivnu. Razgovarali smo o svemu i svačemu i uspeva sam da skoro trenutno uspostavim kontakt s njima.

F. S.: Kakvo ste sećanje sačuvali o istorijskoj situaciji vaše zemlje za vreme vaše mladosti?

S.: Dobro. Zapadna Evropa je tada bila Austrougarsko carstvo. Sibiu, zaučeno u Karpate, pripadalo je Carstvu; naša prestonica snova bio je Beč. Uvek sam se na ovaj ili onaj način osećao vezan za Carstvo... u kojem smo mi Rumuni ipak bili robovi! Za vreme rata 1914, moji roditelji su bili deportovani od strane Mađara... Psihološki, osećam se bliskim Mađarima, njihovom ukusu i njihovim običajima. Mađarska muzika, ciganska, duboko me uzbuđuje. Ja sam mešavina Mađara i Rumuna. Rumunski narod je, to je zanimljivo, *najfatalističkiji* narod na svetu. Kada sam bio mlad, to me je ljutilo – korišćenje sumnjivih metafizičkih koncepata da bi se objasnio svet. Tako sam se, dakle, što sam više stario, sve više osećao bliskim svojim korenima. Sada bi trebalo da se osećam kao Evropljanin, zapadnjak; ali uopšte nije tako. Posle jednog života tokom kojeg sam upoznao mnogo zemalja i pročitao mnogo knjiga, došao sam do zaključka da je rumunski seljak u pravu. Taj seljak koji ne veruje ni u šta, koji misli da je čovek izgubljen, da se ne može ništa uraditi, koji se oseća kao da ga je istorija smrvila. Ta ideologija žrtve je takođe moje sadašnje shvatanje, moja filozofija istorije. Zaista, sve moje intelektualno obrazovanje nije mi ničemu poslužilo!

KNJIGA JE RANA

F. S.: Jednom ste napisali: „Knjiga treba da prekopava po ranama, čak da ih iritira. Knjiga treba da bude opasnost.“ U kom smislu su vaše knjige *opasne*?

S.: Pa, slušajte: više puta su mi rekli da se ono što pišem u svojim knjigama ne govori. Kada je izašao *Kratak pregled*, kri-

tičar *Monda* mi je poslao jedno prekorno pismo: „Zar ne uviđate? Ova knjiga može dopasti u ruke mladih!“ To je apsurdno. Čemu će knjige služiti? Da podučavaju? To nema nikakvog značaja, jer za to je dovoljno ići u školu. Ne; ja zaista mislim da knjiga treba da bude rana, da treba da promeni život čitaoca na ovaj ili onaj način. Kada pišem knjigu, moja ideja je da nekoga probudim, da ga išibam. S obzirom da su moje knjige proizišle iz mojih nevolja, da ne kažem patnji, one čak i to treba na neki način da prenesu čitaocu. Ne, ne volim knjige koje se čitaju kao novine: knjiga treba da uzdrma, da sve dovede u pitanje. Zašto? Pa, ne bavim se mnogo korisnošću onoga što pišem, jer zaista *nikada* ne mislim na čitaoca: pišem za sebe, da se oslobodim svojih opsesija, tenzija, i ništa drugo. Jedna gospođa je nedavno pisala o meni u *Le quotidien de Paris*: „Sioran piše šta svako od nas sebi ponavlja tiho.“ Ja ne pišem s ciljem da „napravim knjigu“ da bi je ljudi čitali. Ne, pišem da se oslobodim tereta. Tek kasnije, razmišljajući o funkciji mojih knjiga, sebi kažem da je trebalo da budu kao rana. Knjiga posle koje je čitalac isti kao i pre njenog čitanja jeste promašena knjiga.

F. S.: U svim vašim knjigama, pored aspekta koji bismo mogli nazvati pesimističkim, crnim, sija jedna čudna veselost, neobjašnjiva ali utešna, čak i životvorna radost.

S.: Zanimljivo je to što mi govorite, mnogi ljudi su mi to kazali. Nemam mnogo čitalaca, ali bih vam mogao navesti brojne osobe koje su se poverile ovom ili onom mom poznaniku: „Ubio bih se da nisam čitao Siorana.“ Dakle, ja mislim da ste vi potpuno u pravu. Mislim da to potiče od *strasti*: ja nisam pesimista već *plahovit*... što moju negaciju čini životvornom. U stvari, kada smo malopre govorili o rani, ja to nisam posmatrao iz negativnog ugla: raniti nekoga ni na koji način ne znači paralisati ga! Moje knjige nisu ni depresivne ni deprimirajuće. Napisao sam ih sa besom i strašću. Da su moje knjige mogle biti napisane *hladno*, to bi bilo opasno. Ali ja ne mogu da pišem hladno, ja sam kao bolesnik koji u svakoj prilici grozničavo prebro-

di svoju slabost. Prva osoba koja pročitala *Kratak pregled raspadanja*, koji je bio još u rukopisu, bio je pesnik Žil Sipervijel. On je već bio veoma star čovek, duboko sklon depresijama, i kazao mi je: „Neverovatno je koliko me je vaša knjiga stimulirala.“ U tom smislu, ako hoćete, ja sam kao đavo, aktivni pojedinac, negator koji pokreće stvari...

F. S.: Iako i sami morate da pravite razliku između vašeg dela i čiste filozofije, ni na koji način nije proizvoljno svrstati je u okvir onih raznovrsnih, samokritičkih aktivnosti koje, nakon rasula velikih sistema XIX veka, zauzimaju prazno mesto filozofije. Kakav još smisao ima filozofija, Siorane?

S.: Mislim da je filozofija još moguća jedino kao *fragment*. U formi praska. Odsad više nije moguće započeti pisanje jednog dela poglavlje po poglavlje. U tom smislu Niče je bio izuzetan oslobodilac. On je sabotirao akademski stil filozofije, on je *napao* sistemsku ideju. On je bio oslobodilac, jer posle njega je moguće sve reći... Mi smo sada svi fragmentaristi, čak i kada pišemo naizgled skladne knjige. Što je u skladu takođe sa našim civilizacijskim stilom.

F. S.: To se takođe slaže i s našim poštenjem. Niče je govorio da sistematičnoj ambiciji nedostaje poštenje...

S.: Reći ću vam nešto u vezi s poštenjem. Kada neko započne esej od četrdeset stranica o bilo čemu, polazi od nekih prethodnih tvrdnji i postane njihov *zarobljenik*. Određeno shvatanje poštenja ga primorava da ide do kraja poštujući ih, da ne bi bio protivrečan; međutim, kako napreduje, tekst mu pruža druga iskušenja, koja treba da odbaci jer ga udaljavaju od utvrđenog puta. Tako se nađemo u zatvorenom krugu koji smo sami zacrtali. I tako, želeći da budemo pošteni, zapadnemo u neistinu, u nedostatak istinitosti. Ako se to dogodi u eseju od četrdeset strana, šta se sve neće desiti u jednom sistemu! U tome je drama svakog strukturnog razmišljanja: ne dozvoliti kontradiktornost. Tako se zapada u neistinu, tako sebe lažemo da bismo spa-

sili koherentnost. Nasuprot tome, ako pišemo fragmente, možemo u istom danu kazati neku stvar i njenu suprotnost. Zašto? Zato što je svaki fragment proistekao iz različitog *iskustva*, i što su ta iskustva istinita: ona su suštinska. Neko će reći da je to neodgovorno, ali ako dođe do takvog slučaja, onda on to jeste u smislu u kome je i sam život neodgovoran. Fragmentarna misao odslikava sve aspekte vašeg iskustva; sistematska misao odslikava samo jedan, *kontrolisani* aspekt, a samim tim i osiromašeni. Kod Ničea, kod Dostojevskog, izražavaju se svi mogući tipovi čovečanstva, sva iskustva. U sistemu govori samo kontrolor, *šef*. Sistem je uvek glas šefa: zbog toga je svaki sistem totalitaran, dok fragmentarna misao ostaje slobodna.

F. S.: Kakvo je bilo vaše filozofsko obrazovanje, za koje ste se filozofe najviše interesovali?

S.: U mladosti sam mnogo čitao Lava Šestova, koji je tada bio vrlo poznat u Rumuniji. Ali onaj koji me je najviše zanimalo, koga sam najviše *voleo*, to je prava reč, bio je Georg Simel. Znam da je Simel dosta poznat u Španiji zahvaljujući interesovanju koje je Ortega pokazivao za njega, dok je u Francuskoj potpuno nepoznat. Simel je bio izvanredan pisac, veličanstveni filozof esejista. Bio je intimni prijatelj Lukača i Bloha, na koje je uticao, a koji su ga se kasnije odrekli, što smatram izuzetno nečastnim. Danas je Simel potpuno zaboravljen u Nemačkoj, pa čak i prećutan, ali u njegovo vreme divile su mu se ličnosti kao što su Tomas Man i Rilke. I Simel je bio fragmentarni mislilac. Ono što je najbolje od njegovog dela, to su fragmenti. Na mene su takođe mnogo uticali nemački mislioci, ono što se zvalo „filozofija života“, kao Diltaj, itd. Naravno, u to vreme mnogo sam čitao i Kjerkegora, dok još nije bio u modi. Gledano u celini, ono što me je uvek najviše interesovalo, to je filozofija – ispovest. Kako u filozofiji, tako i u književnosti, mene interesuju *slučajevi*, autori za koje se može reći da su „slučaj“ u skoro kliničkom smislu reći. Interesuju me svi oni koji idu u katastrofu, kao i oni koji su uspeli da se izdignu iznad katastrofe. Najviše